

עוד על יחס הנצי"ב לישוב הארץ, ועל רבנותו של החזו"א בעיירה סטויביץ

א. למאמרו של ר"א ורהפטיג שיחי' ('המעין' גיל' 224 [טבת תשע"ח] עמ' 27 ואילך), במה שהביא (שם עמ' 29) מדברי הנצי"ב, יש להוסיף כי הנצי"ב עצמו ייחס את דבריו אלו גם לעניין שיבת ציון בדורו, והוסיף התייחסות מעשית למתרחש בימיו, וכתב "ואין לנו להתחכם לאמור כי נצרך להיות באופן אחר"; וקרוב לודאי שנתכוון גם לשאלה שהעלה הגר"ד מקרלין בדבריו שנדפסו בסמוך שם על "העומדים בראש". בראש ספר ילקוט ארץ ישראל לר' יהודה ציזלינג (וילנא תרנ"ט) נדפס מכתב של הנצי"ב משנת תרנ"א, ובו הוא כותב שניכר בימים אלו שרצון ה' הוא לחדש את הישוב היהודי בארץ ישראל, ולכן יש לפעול בנושא זה בכל הצדדים המעשיים והרוחניים; אין לחשוב שראוי היה הדבר להיעשות באופנים אחרים, כי איננו יודעים את חשבונותיו של ריבונו של עולם, כמו שאמר ה' ע"י ישעיה הנביא 'כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי'. "כן לעת כזאת, אחרי אשר אנו רואים מתוך עלילותיו שהעיר את לב הנדיב הפליא לעשות לטובת הישוב, והיטה את לב השולטן ושריו להסכים לזה, אותותיו אלה הן הן דבריו, ואין לנו להתחכם לאמור כי נצרך להיות באופן אחר... וראה גם ב'אחרית כראשית' להגרא"ל שפירא עמ' לא ואילך, שבדינו הביא את דברי הנצי"ב הנ"ל ודן בשאלה זו (ועי' בהמשך דבריו של ר"א ורהפטיג ב'המעין' הקודם, גיל' 225, עמ' 71 ואילך).

ב. במאמרו על תולדות החזו"א ('המעין' גיל' 223 [תשרי תשע"ח] עמ' 90 ואילך) הרב איתם הנקין ז"ל מפליא לעשות, וכדרכו - כל רז לא אניס ליה; נקווה שבני המשפחה שליט"א יזכו אותנו באוסף של מאמריו אשר פורסמו ואשר לא פורסמו.

1 יורשה לי להחריג את מאמרו שפורסם ב'המעין' על מהרי"ל דיסקין ויחסו לרי"מ פינס (גיל' טבת תשס"ט [מט, ב] עמ' 19 ואילך, ובמאמר ההמשך ב'המעין' טבת תש"ע [נ, ב] עמ' 68 ואילך). לדעתי המאמר בנוי על ידיעה חלקית של המקורות ההיסטוריים, והוא אינו עומד במבחן המציאות. חוששני שבמאמר הזה לא מתייחס הכותב ז"ל בכבוד הראוי למהרי"ל דיסקין זצ"ל שהיה מגדולי דורו, למרות שברור שלא זו הייתה כוונתו ז"ל הי"ד (הייתה לי תחושה שהכותב ראה את הוויכוח בין מהרי"ל לרי"מ פינס כמייצג את הוויכוח העכשווי בין הציבור החרדי לציונות הדתית - דבר שרחוק מהמציאות. ואגב, בחייו של מהרי"ל היה שמו של בית היתומים שייסד 'בית יתומים לתורה ולמלאכה', ובכל השנים היו בו מגמות ללימודי מקצוע שבהם הכשירו לחיי המעשה את מי שהיה נראה שאינו מתאים להיות יושב בית המדרש). יש תחת ידי טיטת תגובה שחשבתי לשלוח לר' איתם, ולא אסתיעא מילתא. על חלק מהנקודות כבר העיר בשעתו ר"ב דבליצקי ב'המעין'

בנוגע לשהותו ומעשיו של החזו"א בסטויבץ העיר, יש מקום להוסיף את הנדפס בגנזים ושו"ת חזו"א ח"ב עמ' קכא ואילך - מכתב מבן דודו של החזו"א שנשלח לכתובתו של החזו"א בסטויבץ בניסן תרע"ד. וראה בהקדמה למכתב ובהערה שם. בהערה בעמ' קכג ציין המו"ל שיש תחת ידו מכתב שנשלח להחזו"א שבו הכותב מתאר אותו כ"אב"ד סטויבץ" (!).

למעשה דומה שהסתירות בין המקורות התורניים לבלתי תורניים שהוזכרו במאמר הן קצת מדומות. הדעת נותנת כהשערתו של ר' איתם שבמקורות שבספר סטויבץ ועוד מדובר על בקשה למינוי קבוע לרב שהוגשה אחרי מלחה"ע הראשונה, ולא על מילוי מקום הרב לכמה חודשים - דבר שלא נחשב כהתמנות לרב, אלא כהסכמה לענות לשאלות ולדון כשהרב איננו.²

ועם ההערכה יורשה גם לבקר, הרב איתם יוצא מהנחה שאם בספר 'פאר הדור' מוקטן חלקו של החזו"א ב'קיבוץ' של ר"ח עוזר זה מבטא רצון ליצור מיתוס של דמות מסויימת וכו'. ברם הרב הכותב שליט"א של הספר פעל תחת הנחיותיו של ר' שלמה כהן זצ"ל מווילנא תלמידו של החזו"א, שהיה אדם ירא ושלם ואיש אמת וכנות (ונהנה מיגיע כפיו בבית הדפוס שפתח לפרנסתו, אם זה מוסיף לו אמינות אצל מיישהו...), וגם הכיר היטב את האירועים שקרו בוילנא עירו כבנו של אחד מרבניה רא"י הכהן, וכאחינו של ר' מאיר קרליץ אחיו הגדול של החזו"א, וכנכדו של הגאון ר' שלמה הכהן ש'שם עינו' על החזו"א בתקופה הנידונה. אין ביסוס ואין צורך להניח ש'שאף ליצור להחזו"א דמות' של מי שלא ביקר בישיבה, והרבה יותר סביר ומתקבל על הדעת שהידיעות האישיות של ר"ש כהן, אם מפי החזו"א עצמו ובני משפחתו ואם מבית הוריו ובית דודו ר' מאיר קרליץ, היו שהחזו"א אכן לא היה 'תלמיד' ב'קיבוץ' של הגר"ח"ע בתקופה זו, אף שהיה לו קשר תורני מסויים עם בני ה'קיבוץ', ולכן נכתבו הדברים כפי שנכתבו.

(ניסן תשס"ט [מט, ג] עמ' 69 ואילך, ועי' בתשובתו של הרב איתם מעמ' 74), ויש להוסיף הרבה, ואכמ"ל. לכן לדעתי פרסום נוסף של מאמר זה אינו לכבודו של הרב הכותב הי"ד.

2 ה'דיקו' ממה שהמקורות לא הזכירו ששימש כרב בפועל, לענ"ד הוא חסר משמעות. תשובה לשואלים לא נחשבה והוגדרה בציבור כ'רבנות בפועל', ובכל עיר היו ת"ח שונים שבני העיר היו שואלים אותם דבר הלכה בלי שנחשבו כרבני העיר. ההגדרה 'רב בפועל' של מקום פלוני יכולה להינתן למי שנוהג מנהג רבנות (עם גינוני הכבוד הנהוגים, עליות בזמנים מיוחדים, דרשות בציבור וכד'), וכשאדם מסרב לנהוג כרב, שונא את הרבנות ואוהב רק את מלאכתה, הרי בני העיר רואים אותו כת"ח המתגורר בעיר וניתן לשאול אותו שאלות בהלכה ותו לא. כך גם לגבי אי האזכור של פעילותו להבאת רב לעיר, שלפי אופיו של החזו"א ודאי לא כללה נאומים נלהבים על במות בתי הכנסת - אלא שיחות מאחורי הקלעים עם יחידים העוסקים בעניין, דבר שמטבעו אין לו הד ציבורי.

נראה לי שאין להוציא מכלל אפשרות שכוונת הרב סילבר בדבריו "הוצאנו קובץ... ובקובץ היה נדפס חד"ת שלנו, וזכיתי אז לפלפל איתו..." לא מתייחס כלל להחזו"א אלא לבני החבורה ב'קיבוץ', ועיקר כוונתו היא שזכה לפלפל עם החזו"א בעניינים שונים שכנראה היו קשורים לחידושי התורה שהוא וחבריו הדפיסו באותו קובץ. והנה, אילו היה החזו"א תלמיד ב'קיבוץ' וחברו לעריכת קובץ תורני, לא היה צריך הרב סילבר לשמוע את שמו בבית ר"ש הכהן. לכן מסתבר שכוונתו שבתקופת הלימוד ב'קיבוץ' שמע את שמו ויצר איתו קשר תורני, ולמתבונן בדברים בהקשרם זוהי אפשרות קרובה.

יוסף יונה

ליישוב מנהג ישראל בברכת 'על המחיה' בפת הבאה בכסנין

בגיליון האחרון (גיל' 225, ניסן תשע"ח, עמ' 45 ואילך) עורר הרב אהרון בק על בעיה חמורה, שבעוגות המצויות היום כמות הקמח מועטה, ובכזית עוגה אין שיעור ברכה, ובספר וזאת הברכה³ הביא את דעת האגרות משה והרב אלישיב והרב שיינברג זכר כולם לברכה, להחמיר ולא לברך ברכה מעין שלוש במצבים אלו, ולהשתדל לאכול כזית מיני מזונות ממש כדי לצאת מהספק.

וחשבתי שאולי הבעיה החמורה הזו היא הפתרון למנהג תמוה שנהג בקהילות ישראל זה ארבע מאות שנה, מתקופתו של הט"ז, וכנראה עוד הרבה קודם - שהרי מנהג חריג לא משתרש בזמן קצר. המדובר על מנהג עליו התריע רבי ישעיהו פיק בספרו שאילת שלום על השאילתות (פרשת יתרו, אות סו): "ואנן בעוונותינו ראינו כי גם מקצת בעלי תורה ויראי ה' נכשלים כשיושבים בסעודה שהכלה יוצאת בהינומא (=סעודת נישואין) וכן בסעודת ליל שבת כשנולד זכר וכיוצא באלו, ואוכלים מיני תרגימא ולביבות ופת כסנין וכהאי גוונא, והולכים לביתם בלי לברך במקומם ברכה הראויה לאחריה. ומצוה על כל אחד מהמסובים להיות כורזו ומזכיר לחברו טרם ישכח וילך לו". וכבר העיר על כך הט"ז (אורח חיים סימן ריג ס"ק א) שהאידינא מזלזלים מאוד בברכה אחרונה מעין שלוש. ולאחרונה ראיתי בספר 'תקנות הרבי' (עמ' 140) על הרבי האחרון מחב"ד 'שאינו יודע מדוע הציבור, גם תלמידי חכמים, מזלזלים בברכת על המחיה בפת הבאה בכסנין', והעיר שקיימת תופעה מוזרה שברכה ראשונה לא ראה אפילו תינוק של בית רבן שלא מברך, וברכת 'על המחיה'

3 מהדורת תשע"ג עמ' 46.

אפילו תלמידי חכמים גדולים לא מברכים. לאור זאת תיקן שבכל קידוש יש להכריז 'על המצוה' בגמר הקידוש.

יתכן אם כן שהפתרון למנהג התמוה הזה הוא שהציבור חשש לבעיה זו שעורר הרב אהרון בק, ולכן נמנע מלברך ברכה אחרונה. אמנם במחשבה שנייה נראה שאין זה הפתרון, שהרי כתב בספר וזאת הברכה⁶⁷ שבשיעור עוגה של חצי כוס חד פעמית יש די והותר קמח דגן לכל הדעות, ומחבר ספר וזאת הברכה חשש לכזית גדול, ולפי מה שהוכיח הרב שמואל טל בספר⁶⁸ ששיעור כזית באמת הוא כ-6.5 סמ"ק בלבד, די בשיעור קטן בהרבה. גם בפולין ההיסטורית נהגו בכזית קטן כזה, כן מעיד הגאון הרב מנחם שפרן אב"ד גור⁶⁹ ששמע מזקני חסידי גור, וכן מעיד הרב שמחה רבינוביץ מחבר ספר פסקי תשובות⁷⁰. ולכן פיתרון זה אינו מספק. ולאור זאת שמעידים גדולי ישראל שגם תלמידי חכמים נכשלים בהלכה זאת, יש למצוא הבנה אחרת בהנהגה זו.

והנה התבוננתי וראיתי ששני שרי צבאות ישראל, הרי"ף ורש"י, שניהם פוסקים שאין בכלל לברך ברכה אחרונה על עוגות, וזו גם פשוטות הסוגיא כדלהלן. אמנם להלכה לא נפסק כן, אבל הרי הרי"ף היה גדול חכמי ספרד בדורו ורש"י גדול חכמי אשכנז בדורו, וכנראה שבעניין זה המשיכו רבים, תלמידי חכמים והמון עם רב מישראל, לנהוג לאורם, כמנהג אבותיהם.

כך כותב הרי"ף (ברכות כט, ב בדפיו): 'ומסקנא היכא דאכיל לה בתורת כסנין בתחילה מברך בורא מיני מזונות **ולבסוף ולא כלום**, והיכא דאכיל לה בתורת קביעותא מברך עליה המוציא ושלוש ברכות', וכבר תמה עליו הרשב"א (ברכות מב, א). ורש"י (שם מא, ב) כתב: 'פת הבאה בכסנין - לאחר אכילה וברכת המזון היו רגילים להביא כסנין, והן קליות, לפי שיפין ללב, כדאמרינן בעלמא הני כיסני דמעלו לליבא, ומביאין עמהן פת שנלושה עם תבלין, ויש שעושין אותן כמין ציפורים ואילנות, ואוכלין מהן דבר מועט, ומתוך שנותנים בה תבלין הרבה ואגוזים ושקדים ומאכלה מועט **לא הטעינוה ברכה מעין שלוש**, מידי דהוה אפת אורז ודוחן דאמרינן בפרקין בתחילה בורא מיני מזונות ולבסוף ולא כלום'. ומקורם של הרי"ף ורש"י בגמרא מפורשת בברכות (מב, א): 'רב הונא אכל תליסר ריפתי בני תלתא תלתא בקבא ולא בריך. אמר ליה רב נחמן: עדי כפנא! אלא: כל שאחרים קובעים עליו סעודה צריך לברך'. רב הונא אכל שלוש עשרה עוגות **ולא בריך אחריהן ולא כלום**, אמר לו רב נחמן זו קביעות סעודה היא וצריך לברך ברכת המזון; לולא חידושו של רב נחמן היה רב הונא הולך **בלי ברכה אחרונה**. ומכאן תשובה למי שרצו

4 עמ' 47.

5 טל חיים ברכות עמ' תקט.

6 הידורי המידות עמ' 68. ולמעשה הוא מיקל אפילו ב-4 סמ"ק.

7 הידורי המידות עמ' 73.

לדחות את הראיה מרש"י מפני שכתב 'מאכלה מועט' שלא אוכלים מזה כזית, אבל רואים שרב הונא אכל שלוש עשרה לחמים ואף על פי כן סבר לא לברך כלל.

ושמחתי שמצאתי כן בפני יהושע, שסוגיא זו היא מקורו של רש"י, ואף תמה איך החולקים על רש"י יפרשו סוגיא זו. וז"ל: 'בגמרא רב הונא אכל תליסר ריפתא כו' ולא בריך. ופירש רש"י ורוב המפרשים דפת הבא בכסנים הוי, ולפי זה על כורחך צ"ל דהא דקאמר לא בריך היינו שלא בירך ברכת המזון, אבל ברכה מעין שלוש היה מברך, וכן כתב הרשב"א ז"ל בחידושו להדיא עיי"ש. ולכאורה יש לתמוה, **דלשון ולא בריך לא משמע הכי**, ואדרבא טפי הוה ליה למימר דלבתר דשמע ר"נ שרוצה לברך ברכה מעין שלוש א"ל עדי כפנא. מיהו לפירוש רש"י דלעיל במימרא דרב ששת, דהא דקאמר שאין לך דבר כו' אלא פת הבא בכסנים בלבד היינו דבכל עניין אין צריך לברך לאחריו מעין שלוש כיון דתבלין עיקר, ואפילו שלא בשעת הסעודה, לפי זה ודאי אתי שפיר הא דקאמר הכא ולא בריך, דנהי שצריך לברך בורא נפשות רבות ההיא לאו ברכה מיקרי, כדפרישנא לעיל בהא מילתא גופא, וכדתנינא נמי לעיל (לז, א) באורז ודוחן דלבסוף אין מברך כלום אף על גב דמברך בורא נפשות רבות. כן נראה לי, **וקרוב הדבר לשמוע מה שפירש רש"י כן לעיל במימרא דר"ש, שהוציא כן מסוגיא דהכא**. מיהו שיטת החולקים על רש"י, והרשב"א ז"ל מכללן, צ"ע טובא, ואף אם תמצוי לומר ליישב בדוחק, דמדקאמר ולא בריך ולא קאמר ולא בריך משמע דאברכת המזון קאי, מלבד שזה דוחק גדול, דנראה דברייך לשון ארמי הוא, אלא דבר מן דין קשה הרי ברכת המזון לא נזכר כלל בשמעתין דהכא ובסוגיא דלעיל מיניה, ועיין בסמוך:

אם כן הציבור באשכנז ובספרד לא שגה חלילה, אלא הלך לאורם של שרי צבאות ישראל, הרי"ף ורש"י, שפשטות הסוגיא בברכות כמותם, ורבים המשיכו בזה במנהגם גם נגד הכרעת השולחן ערוך שלא כמותם. וגם כעת ראוי ודאי לפסוק כשו"ע שנתקבלו פסקיו בכל ישראל, אבל מצאנו לימוד זכות גדול על המנהג התמוה שלא לברך במקרים אלו.

פרץ לזין

עמוני ומואבי' – מדוע לא הוקדם 'מואבי'?

"לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה', גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם" (דברים כג, ד).

הסדר בו מונה התורה את בני שני העמים, תחילה 'עמוני' ולאחר מכן 'מואבי', מעורר תמיהה, שהרי סדר הלידה שלהם היה הפוך (בראשית יט, לז-לח): "וַתֵּלֶדְ"

הַכְּכִירָה בְּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאֵב הוּא אָבִי מוֹאֵב עַד הַיּוֹם: וְהִצְעִירָה גַם הוּא לְלֶדָה בֶּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ בֶּן עַמִּי הוּא אָבִי בְּנֵי עַמּוֹן עַד הַיּוֹם". מדוע שינתה התורה כאן את הסדר? יתכן שהתורה הקדימה עמוני למואבי בגלל שהתנהגותה של הצעירה אָם העמונים הייתה יותר צנועה ויותר מכובדת, ע"פ דברי המדרש:

"אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: אין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה, אפילו שכר שיחה נאה, דאילו בכירה שאמרה 'מוֹאֵב' אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה 'אַל תִּצְרֶךְ אֶת מוֹאֵב וְאַל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה', מלחמה הוא דלא הא אנגריא⁸ עביד בהו. צעירה שאמרה 'בֶּן עַמִּי', אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה 'וְקִרְבַּת מוֹל בְּנֵי עַמּוֹן אֶל תִּצְרַם וְאַל תִּתְגַּר בָּם' כלל, אפילו אנגריא לא תעביד בהו"⁹.

העניין של עמוני ומואבי מופיע פעם נוספת ודווקא בסדר הזה גם בגמרא:

"וַיִּקַּח עֵשָׂרָה אֲנָשִׁים מִזְּקֵנֵי הָעִיר וַיֹּאמֶר שְׁבוּ פֹה וַיֵּשְׁבוּ"¹⁰, ולמה עשרה, רב נחמן אמר מכאן לברכת חתנים בעשרה, ורבי אבהו אמר כדי לדרוש ולפרסומי מילתא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית"¹¹ כלומר, בועז כינס את הזקנים כדי לדרוש לפניהם את הדרשה "עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית", ובכך להתיר את רות לבוא בקהל. אבל יש לתמוה, שהרי בועז נזקק רק לחלק השני של הדרשה, "מואבי ולא מואבית", מדוע התחיל דווקא בדרשה על עמוני?

אולם המבנה של הדרשה מוליך למסקנה שיש תלות בין שני חלקי הדרשה, ו'עמוני ולא עמונית' הוא כנראה הבסיס לחלק השני של הדרשה 'מואבי ולא מואבית'. דהיינו, נראה שללא הדרשה הראשונה לא היה ניתן לדרוש את הדרשה השנייה.

עיון באופן קריאת שמות העמים בתורה נותן פתח להבנת הדרשה הנ"ל. לדוגמא, "וַיַּעֲבֹר אֲבָרָם בְּאַרְצָךְ עַד מְקוֹם שְׂכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהִכְנַעְנִי אֶז בְּאַרְצָךְ"¹², משמעות הפסוק היא **שהעם** הכנעני היה באותה התקופה בארץ (בעברית המודרנית היינו אומרים "והכנענים אז בארץ"). כך גם בן העם הכנעני נקרא 'איש כנעני', כפסוק "וַיָּרֵא שָׁם יְהוָה בַּת אִישׁ כְּנַעֲנִי וְשְׁמוֹ שׁוּעִ"¹³ (בעברית מודרנית היינו אומרים "בת כנעני"), ובת העם הכנעני נקראת 'בת הכנעני', כפסוק "וְאַשְׁפִּיעַךְ בַּח אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְאֵלֵהֶי הָאָרֶץ

8 אנגריא = הלאמה, נטילת רכוש מידי בעליו על ידי העם הכובש והפיכתו לרכוש המלך או העם.

9 בבא קמא לח, ב.

10 רות ד, ב.

11 כתובות ז, ב.

12 בראשית יב, ו.

13 בראשית לח, ב.

אֶשֶׁר לֹא תִקַּח אֶשְׁתְּהָ לְבָנִי מִבְּנֹת הַכְּנַעֲנִי¹⁴ (בעברית מודרנית היינו אומרים "לא תיקח כנענית לאישה לבני"). מכאן ברור ש"הכנעני" משמעו 'העם הכנעני', וזה כולל זכרים ונקבות. על פי הדוגמא לעיל "מואב" הוא שמו של עם, וזה כולל זכרים ונקבות. אולם אצל העמונים העניין שונה: האנשים העמונים אינם נקראים 'עמוון' או 'עמוני', אלא 'בני עמוון', כמו שצאצאיו של יעקב נקראים 'בני ישראל'. בכל המקרא כולו¹⁵ העם נקרא 'בני עמוון'¹⁶.

אם נחזור ל"עמוני ולא עמונית", נראה שהפסוק היה צריך לכאורה להיכתב אחרת: "לא יבוא מואבי ובן עמוון [או: 'מבני עמוון'] בקהל ה'", כלומר, לא יבוא צאצא מעם מואב וצאצא מעם 'בני עמוון' בקהל ה', בין גברים בין נשים. אך במקום זאת הכתוב מדגיש 'עמוני', כלומר דווקא זָכָר מעם בני עמוון אסור לו לבוא בקהל ה', ולא נקבה! על פי הנ"ל תובן היטב הדרשה 'עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית'. לא ההטיה של הכינוי לזכרים של בני העמים האלו מביא לדרשה זו, ובגלל כן הנשים מותרות לבוא בקהל; הדרשה 'מואבי ולא מואבית' נשענת על הדרשה 'עמוני ולא עמונית', שמצביעה בבירור שמדובר בזכרים בלבד וכנ"ל. רק בגלל הסמיכות של 'מואבי' ל'עמוני' למדנו שגם במואב הכוונה לזכרים בלבד, ושהנקבות של שני עמים אלו מותרות לבוא בקהל. לכן זהו הסדר - קודם עמוני ואח"כ מואבי, ולכן בועז הדגיש לדברי חז"ל את שני חלקי הפסוק, ולא הסתפק בחלק שעוסק במואבים¹⁷.

יקותיאל רוזנפלד

14 שם כד, ג.

15 ישנם 104 מופעים של "בני עמוון", ורק מופע אחד בלבד של 'עמוון' ולא 'בני עמוון' בפסוק ו'יקה ממִּמְחַרְת וַיִּשֶׂם שָׂאוֹל אֶת הָעָם שְׁלֹשָׁה רָאשִׁים וַיָּבֵאוּ בְּתוֹךְ הַמִּמְחַנָּה בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֶּקֶר וַיִּכּוּ אֶת עַמּוּוֹן עַד חַם הַיּוֹם וַיְהִי הַנְּשָׂאָרִים וַיִּפְצּוּ וְלֹא נִשְׁאַרוּ בָּם שְׁנַיִם יָחַד" (ש"מ"א יא, יא).

16 התורה שומרת על כבודה של הצעירה ואינה חושפת את קלונה ברבים, וממשיכה לקרוא לעם "בני עמוון".

17 אמנם רמב"ם מנסח את האיסור של עמוני ומואבי באופן שכולו 'הלכה למשה מסיני': "וכיצד דינו? עמוון ומואב איסורם איסור עולם זכרים ולא נקבות שנאמר 'לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם', הלכה למשה מסיני שהעמוני הזכר והמואבי הזכר הוא שאסור לעולם לישא בת ישראל אפילו בן בנו עד סוף העולם - אבל עמונית ומואבית מותרת מיד כשאר האומות" אך גם הוא יודה לכך שחז"ל דרשו דין זה מהפסוקים. עי' רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק יב הלכה יח. ראה דיון בנושא הלל"מ ברמב"ם בחוות יאיר סי' קצב וכן בספר הליקוטים ברמב"ם פרנקל על הלכה זו.